

Genel ve Fizikî Coğrafya

Hayati DOĞANAY
Ramazan SEVER

19. Baskı

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY - Prof. Dr. Ramazan SEVER

GENEL VE FİZİKİ COĞRAFYA

ISBN 978-605-364-120-9

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2022, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

19. Baskı: Ekim 2022, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Evren ve Dünyanın fiziki özelliklerini ana hatlarıyla konu eden Genel ve Fiziki Coğrafya temel bir araştırma eseridir. Dünyanın oluşumundan bugüne yer yüzündeki iç ve dış etmen ve süreçlerin etkisiyle ortaya çıkan şekilleri sistematik ve analitik olarak ele alan çalışma araştırmacılar için temel bir kaynaktır. Bunun yanında eğitim-öğretim faaliyetlerinde de başvurulacak bir kaynak eser niteliğindedir.

Kitap, dokuz bölüm ve değişik alt başlıklardan oluşmaktadır: Birinci bölümde; *coğrafyanın tanımı, konusu ve düşünce ilkelerine*, ikinci bölümde ise *coğrafya ilminin anabilim dalları ve başlıca kaynakları* belirtilmiştir. Üçüncü bölüm, *Uzay-Güneş Sistemi* ve Dünya (Yeryuvarı) konularını içermektedir. Dördüncü bölüm *jeomorfoloji bilgisi* (yeryüzü şekilleri), beşinci bölüm, *klimatoloji* (iklim bilimi), altıncı bölüm *hidrografya* (sular coğrafyası), yedinci bölüm *toprak bilgisi*, sekizinci bölüm *bitki* (vejetasyon) ve dokuzuncu bölüm de *harita bilgisi* (kartografya) konularına ayrılmıştır. Söz konusu bölümlerdeki fikir ve kavramların, etkili öğretimini sağlamak amacıyla metin içinde çeşitli ifade teknikleri (harita, resim, fotoğraf, tablo, grafik, kavram haritaları ve şemalar vb.) kullanılmıştır.

Esere gösterilen ilgi, güncelleştirilen on yedinci baskısının hazırlanmasındaki esas etkindir. Başta öğrencilerimiz olmak üzere meslektaşlarımıza ve kitaba ilgi gösteren herkese, özellikle de araştırmacılara içtenlikle teşekkür ederiz.

Umulan ve beklenen yararları sağlması dileklerimizle.

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY
ORCID No: 0000-0003-4520-4421

Prof. Dr. Ramazan SEVER
ORCID No: 0000-0001-6792-6041

(Malatya, 2022)

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
-------------	-----

1. BÖLÜM COĞRAFYANIN TANIMI, KONUSU VE İLKELERİ

Coğrafya Teriminin Kökeni (Etimolojisi).....	1
Coğrafyanın Tanımı.....	2
Coğrafyanın Önemi.....	6
Her Yerde Coğrafya.....	8
Coğrafi Düşüncede İlgi Odağı=İnsan ve Çevre.....	11
Çevrenin İnsan Üzerine Etkileri.....	15
İnsanın Çevre Üzerine Etkileri.....	22
Çevre Algısı ve Çevrenin Değer Kazanması.....	32
Çağdaş Coğrafya ve Çağdaş Coğrafi Görüş.....	38
Coğrafyanın Felsefesi.....	43
Düşünce İlkeleri.....	46
İfade Teknikleri.....	49

2. BÖLÜM COĞRAFYA İLMİNİN ANABİLİM DALLARI

Coğrafya İlmını Anabilim Dallarına Ayırma Zorunluluğu.....	51
Coğrafyanın Anabilim Dalları.....	52
Fiziki Coğrafya.....	53
Beşerî ve İktisadî Coğrafya.....	55
Bölgesel Coğrafya.....	59
Türkiye Coğrafyası.....	63
Coğrafya Eğitimi.....	64
Coğrafya İlminin Başlıca Kaynakları.....	65
Basılı Kaynaklar.....	65
Kurum ve Kuruluşlar.....	70
Coğrafya İlmine Yardımcı Başlıca Bilimler.....	72

3. BÖLÜM UZAY-GÜNEŞ SİSTEMİ VE DÜNYA (YER, YERYUVARLAĞI)

Uzay, Evren ve Gök Kavramlarının Tanımı	79
Uzay Yolculukları ve Uydular	80
Güneş Sistemi.....	82
Güneş ve Başlıca Özellikleri.....	83
Gezegener.....	84
Kuyruklu Yıldızlar	86
Meteor ve Meteoritler	87
Ay: Yer'in Tek Uydusu	88
Ay'ın Hareketleri ve Sonuçları	89
Dünya (Yer, Yeryuvarlağı)	92
Dünya'nın İç Yapısı.....	94
Jeolojik Zamanlar ve Devirler.....	99
Birinci Jeolojik Zaman.....	100
Dünyanın Biçimi (Şekli) ve Boyutları.....	106
Dünya'nın Hareketleri ve Sonuçları	107
Dünya'nın Kutuplar Eksenine Çevresindeki Hareketi.....	107
Dünya'nın Güneş Çevresindeki Dolanımı.....	115
Matematiksel (Dört Mevsim) ve Doğal Mevsim Kavramları.....	119

4. BÖLÜM YERYÜZÜ ŞEKİLLERİ (JEOMORFOLOJİ)

Jeomorfolojinin Tanımı ve Konusu.....	123
Yer Şekillerini Oluşturan Etmen ve Süreçler.....	124
İç Etmen ve Süreçler	124
Dış Etmen ve Süreçler.....	130
Ana Yer Şekilleri	133
Ovalar	133
Platolar.....	136
Dağlar	139
Diğer Önemli Yer Şekilleri.....	148
Büyük Jeomorfolojik Gruplar	156
Akarsu (Flüviyal) Topografyası.....	156
Kurak ve Yarı Kurak Bölgeler Topografyası.....	173

Buzul Topografyası	179
Buzul Çevresi (Periglasial) Bölgeler Topografyası.....	186
Kıyı Topografyası	188
Karst Topografyası	200
Volkan Topografyası	210

5. BÖLÜM İKLİM BİLİMİ (KLİMATOLOJİ)

İklim ve İnsan	217
Klimatoloji (İklim Bilimi)	218
Hava Durumu ve İklim Terimlerinin Farkları.....	220
İklim Faktörleri.....	220
İklim Elemanları.....	225
Sıcaklık.....	225
Atmosferin Basıncı.....	232
Rüzgâr ve Rüzgâr Çeşitleri	235
Hava Nemliliği ve Yağışlar	249
Yağış ve Yağış Şekilleri	255
Yeryüzündeki Başlıca İklim Tipleri	263

6. BÖLÜM SULAR COĞRAFYASI (HİDROGRAFYA)

Tanımı ve İçeriği.....	267
Yeraltı Suları	268
Kaynaklar.....	272
Akarsular	281
Göller	295
Denizler ve Okyanuslar	303

7. BÖLÜM TOPRAK COĞRAFYASI (PEDOLOJİ)

Giriş.....	321
Toprak Oluşumundaki Ayrışma Olayları.....	322
Toprağın Kimyasal Özellikleri.....	323
Toprağın Fiziksel Özellikleri.....	324
Toprak Oluşumunu Etkileyen Temel Faktörler	325

Pedojenezdeki Olaylar	329
Toprak Tipleri ve Coğrafi Dağılışları	330
Toprak Sorunları	334

8. BÖLÜM BİTKİ COĞRAFYASI (VEJETASYON)

Tanımlar ve Temel Terminoloji	337
Bitki Örtüsünün Ekolojik Faktörleri	339
Doğal Bitki Örtüsü Formasyonları	348
Orman Formasyonu	349
Çalı Formasyonları	353
Ot Formasyonları	354

9. BÖLÜM HARİTA BİLGİSİ (KARTOGRAFYA)

Giriş	357
Coğrafi Konum	358
Harita ve Ölçek	363
Haritalarda Yüzey Şekillerinin Gösterilmesi	368
Haritalardan Yararlanma ve Hesaplamalar	372
Haritalardan Profil Çıkarma	378
Diyagramlar	380
SÖZLÜK	383
KAYNAKÇA	423
DİZİN	463

1. BÖLÜM

COĞRAFYANIN TANIMI, KONUSU VE İLKELERİ

1.1 COĞRAFYA TERİMİNİN KÖKENİ (ETİMOLOJİSİ)

Evrenin ya da olayların bir bölümünü konu olarak seçen uygulanabilirlik, doğruluk ve kesinlik gibi nitelikleri olan, yöntemli ve sistemli bilgiler topluluğu, *bilim* ya da *ilim* diye tanımlanır. Coğrafya ilmi de, bu tür yöntemli ve sistemli bilimlerden biri olup, köklü geçmişi bulunan bilimler arasında yerini almıştır.

Bu ilmin genel adını ifade eden *coğrafya* terimi, bileşik bir terimdir ve iki kavramın birleştirilmesi yoluyla oluşturulmuştur. Bunlar, Grekçe (eski Yunanca) kökenli *gé* ve *graphé* kavramları olup, *gé* (je veya jeo) yer (yeryüzü, Dünya, yer-küre), *graphé* (graphein) ise, tasvir (yazı ve şekille anlatmak) anlamlarına gelir. Bu kavramların birleştirilmesinden, coğrafya adının özgün (orijinal) yazılış biçimi olan, *gégraphé* (géographîa) terimi ortaya çıkmıştır. Hemen her dilde bu ilmin adı, az-çok birbirine benzer biçimde yazılır. Örneğin; Gegraphe (Eski Yunanca, Grekçe), Geography (İng.), Geographie (Alm.), Geographie (Fr.), Geographica (Lat.) gibi. Bu yazılış biçimi, yani imlâdaki benzerlik, aynı dilden (Grekçe veya Yunanca) Dünya dillerine girdiğinin, açık bir kanıtıdır. Ayrıca coğrafi, coğrafya ve coğrafyacı gibi meslek terimlerinin, farklı dillerdeki yazılış ve söylenişinde, yani imlâsında görülen temeldeki bu büyük benzerlik, terimin tek bir kaynaktan dünya dillerine yayılmış olabileceği düşüncesini çağırır.

Coğrafya teriminin, Eskiçağda ilk kez MÖ III. yüzyıl başlarında, *gégraphé* ya da *geographia* biçiminde, eski Mısır'ın İskenderiye kentinde yaşamış olan *Eratosthenes* (MÖ 275-195) tarafından kullanıldığı kabul edilir. Daha çok bir matematik coğrafyacı, aynı zamanda da düşünür (filozof) ve matematikçi olduğu sanılan bu düşünür ve gözlemci, İskenderiye Coğrafya Ekolü'nün de kurucusudur. Eratosthenes eserleri arasında en önemli olanı *Gegraphe* adını taşıyan eseridir. Anlamı, coğrafi ya da coğrafya ile ilgili veya coğrafya ilmine ilişkin demek olan bu eser,

coğrafya ilminin adının konulması bakımından, çok önemli bir kaynaktır. Çünkü bugünkü bilgilerimize göre coğrafya terimi, ilk kez bu düşünür tarafından, söz konusu eserde kullanılmıştır.

1.2 COĞRAFYANIN TANIMI

Coğrafya ilminin kökeni (orijini) olan géographé (jegrafe) terimi, gé (je) yani Dünya (yer), graphé (grafe) de tasvir veya anlatım olduğuna göre, buna dayanarak coğrafyanın, en basit ve en yalın anlamıyla bir *yeryüzü ilmi* olduğunu söyleyebiliriz. *Dünya'yı tanıtan bir ilimdir* de diyebiliriz. Ancak, Dünyanın tanıtımı ifadesi, kolayca anlaşılacağı üzere coğrafya teriminin en basit ve en genel anlamıdır. Çünkü bu bilim, tasvirle değil, bilimsel fenomenlerin (bilim konularının) oluşma nedenleri ve ortaya çıkardığı sonuçları araştırmakla uğraşır. Bunu yaparken de, odak merkezine insan yani nüfus dediğimiz toplumu koymaktadır.

Coğrafya, temelde bir *yeryüzü ilmi*, hatta yerbilimi olarak da tanımlanır. Bununla birlikte, biraz sonra da ele alınacağı üzere, çok değişik bilim alanlarından oluşur. Bunlar arasında bazı bilim alanları (örneğin kartografya gibi), fen bilimleriyle büyük yakınlık gösterir. Bazı bilim alanları iktisat ilmine (örneğin ekonomik coğrafya) ve bazıları da sosyal bilimlere (örneğin nüfus coğrafyası) yaklaşır. Dolayısıyla da coğrafyayı, bütünüyle fen bilimlerine, ya da bütünüyle sosyal bilimlere dahil edemeyeceğimiz gibi, tasvirle uğraşan bir bilim diye kabul edilmesi de, kesinlikle doğru değildir. Böyle kabul edilmesi, XIX. yüzyıl sonlarında temelleri atılmış ve bugün de geçerli olan, çağdaş coğrafya ilmi anlayışının yöntem ve ilkeleri ile amaçlarına da ters düşür.

Gerçekten de, çağdaş coğrafi anlayışta sadece yeryüzünün tasviri şeklindeki tanımı ile uğraşılmaz. Şayet coğrafyada sadece tasvir ile yetinilse idi, coğrafi araştırmalar, coğrafi fikir ve düşünceler, birer tanıtım yazısı veya seyahat izlenimleri olmaktan başka bir anlam taşımazlardı. Oysa bu ilimde, çevre ile ilgili fenomenler, yani bilim konusu olaylar ve olgular, sadece tanıtılmakla kalınmaz. Başka bir ifade ile coğrafya ilmine araştırma konusu teşkil eden olayların tanıtımları yanında, bunların oluşma nedenleri, sonuçları, insan (toplum)'la olan ilgileri, yeryüzü genelinde ya da belli bir bölgedeki dağılım düzenleri de araştırılır. Hatta bununla yetinilmez. Devletlerin iç ve dış siyasetleri ile ekonomilerine yön veren devlet yöneticilerine, yol gösteren ilkeler ortaya konulur.

Anlaşıyor ki, coğrafi görüşün esas amacı; *coğrafi fenomenlerin oluşma nedenleri ve sonuçlarını araştırmak, bunların toplumla olan karşılıklı ilgilerini kurmak, dağılım nedenlerini belirlemek ve devletlerin yönetim kadrolarına yol göstermektir.*

Tanımda geçen coğrafi fenomen terimini, biraz açmak ve yorumlamak, yararlı olacaktır. Çünkü bu terimin analizi yapılmadan, bilimsel coğrafi araştırma konularının neler olabileceğini anlamak ve ayırt etmekte güçlük çekilir. Hatta bu nedenledir ki, coğrafi görüşü algılamak zor olduğundan, deyim yerinde ise Türkiye’de yedisinden yetmişine herkes coğrafya ilmini bildiğini ileri sürer ama; bu ilmin eğitimini görmüş olanlar dışındaki bazı eğitimli kimseler bile, bu ilmi dağ, ırmak, köy, kent... adı öğreten ilim, diye algılar ve tanıtmaya, tanımlama girişiminde bile bulunurlar. Gerçekten de ülkemizde, ilk ve orta öğretimde kazandırılan bu eksik imaj (algılama) nedeniyle, bu ilmin ileriye dönük en köklü sorunlarından biri de budur, diyebiliriz. Yaklaşık 1983 sonrasında orta öğretim programları kısmen düzelmiş olup, bu imaj, yavaş yavaş silinmektedir.

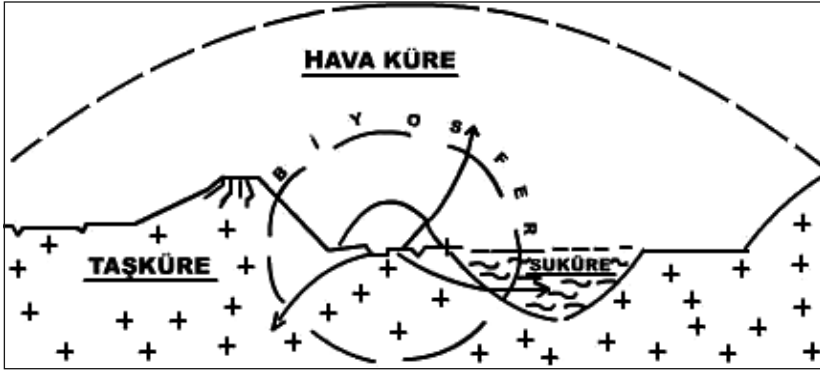
Biraz önce yapılan tanımda geçen fenomen terimi olay, olgu ya da beş duyu ile algılanabilen (anlaşılabilen); öznel ve nesnel varlıkların bütününe ifade eder. Bu ifadelerdeki öznel terimi, kişi (insan) ile ilgili veya insan eseri işler; nesnel ise insan eseri olmayan bütün varlıklar, ya da doğal olaylarla ilgili, anlamına gelir.

Gerek öznel ve gerekse nesnel varlıklar, diğer bir ifade ile fenomenler, bunlar arasındaki neden-sonuç bağları açısından, farklı bilimlere araştırma ve inceleme konusu oluştururlar. Bunların büyük çoğunluğu, hatta dağılışı ilkesini uygulayarak inceleyebileceklerimizin hepsi, aynı zamanda da, coğrafya ilmine araştırma konusu teşkil eder. Ancak, coğrafi fenomen çokluğu, coğrafya nedir? Sorusuna verilen cevapların, son derecede fazla ve çeşitli olmasına yol açmıştır. Bu da, coğrafya ilminin, komplike (karmaşık ve çok yönlü) bir ilim olmasından ileri gelmesindedir. Farklı şekillerde formüle edilen tanımlar yapılmasında, esas nedenlerden biri budur. Bir diğeri, coğrafyacı bilim adamlarının bakış açısı farklılıklarıdır ve bu da, doğaldır. Çünkü aynı bilim alanı olsa bile, bilim adamlarını, standart bir bilimsel davranış kalıbı içinde düşünmeye yönlendirmek mümkün değildir. Ayrıca, büyük ve köklü bir ilmi, tanım diye ileri sürülen bir iki satırlık bir cümlenin kalıpları içinde ifade etmenin güçlüğü de, tanım farklılıklarını hazırlayan bir başka nedendir.

Bu güçlüklerden dolayı, coğrafya ilminin tanımı yerine tanımlarından söz etmek ve bunlardan birkaçını yorumlamak, kuşkusuz daha yararlı olacaktır.

Coğrafya ilminin en kısa tanımı: *coğrafya, yeryüzünü inceler*, biçiminde formüle edilmiş tanımıdır. Tanımda geçen *yeryüzü* terimi, sadece Dünyanın yüzeyini ifade etmez. Gerçekten de, coğrafi anlamda yeryüzü, yalnızca karaların yüzeyinden ibaret değildir. Var sayılmış sınırları, doğal küreler sisteminin sınırları içinde de devam eder. Doğal küreler terimiyle, hatırlanacağı üzere; a) Taş küre (litosfer), b) Su küre (hidrosfer) ve c) hava küre (atmosfer) doğal küreler sistemi (bunlar iç içe geçmişlerdir) ifade edilir.

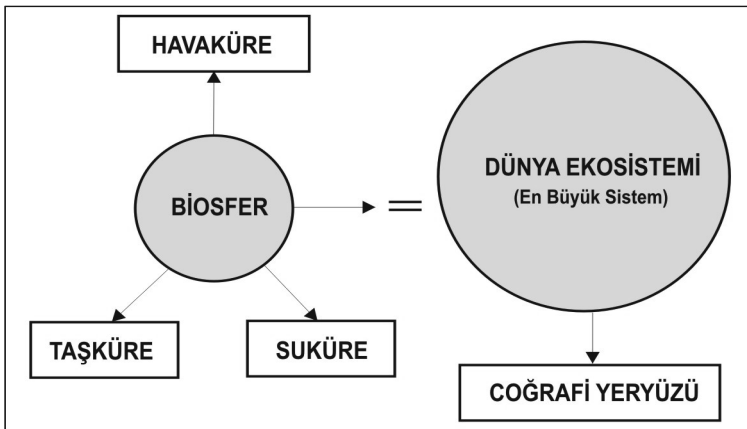
Coğrafi yeryüzü, bu üç kürede payları bulunan, dördüncü bir küre olarak kabul edilir. İnsan da dâhil, bütün canlıların hayat ve faaliyet dünyası olan bu küreye, *biosfer* (biyosfer), ya da *canlılar küresi* denir (Şekil 1.1).

Şekil 1.1. Coğrafi Yeryüzü Coğrafya ilminin bütün konuları ve fenomenlerinin geçtiği bu yer üç boyutlu dördüncü bir küre olup, biosfer (canlılar küresi) diye tanımlanır. Boyutları ve sınırları, insanın (toplum) ilgisi olan havaküre (atmosfer), suküre (hidrosfer) ve taşküre (litosfer) içinde devam eder. Ancak bu sınırlar, teoriktir. Yani kesin değildir. İnsanın faaliyetleri nerelere dek ulaşıyorsa sınırlar oralardan geçer.

İşte coğrafya ilminde; esas araştırma, tanıma, tanıtmaya ve yorumlama ilgi odağı, toplumun da bütün siyasal, sosyal ve ekonomik faaliyetlerini sürdürdüğü coğrafya ilminin konusu anlamındaki yeryüzü (coğrafi yeryüzü), biosfer diye de tanımlanan, bu anlamdaki yeryüzüdür. O halde, bu terimin anlamını şöyle formüle edebiliriz:

Coğrafi yeryüzü = Coğrafi çevre = Biosfer (Şekil 1.2).

Şekil 1.2. Biyosfer-Dünya Ekosistemleri-Coğrafi Yeryüzü

İnsanlar, bütün yaşam faaliyetlerini, sınırları teorik olan bu üç doğal kürenin bileşkesi sayılabilecek, Biosfer'de sürdürmektedir. Bu hareket ve faaliyetler, başka bir ifade ile insan aktiviteleri; sosyal amaçlı, ekonomik amaçlı, politik, bilimsel, stratejik (savunmaya yönelik) ve taktik (saldırıya yönelik) amaçlı olabilir. Bu tür nedenler ve ihtiyaçlar, insanın sadece yerkabuğu üzerinde faaliyet göstermek suretiyle, sınırlı bir bölgede kalmasını önlemiştir. Aktivite boyutlarını, taşküre ve sukürede derinlere; havakürede ise, belli bir yükseltiye doğru genişletmiştir.

Coğrafi yeryüzünde, aralarında bir çok etkileşim süreci bulunan, pek çok coğrafi fenomen vardır. Bunlar, ya doğal (örneğin rüzgârlar ve yağışlar), ya da beşerî fenomenlerdir. Bu her iki grup fenomen, temelde benzer olup olmayışlarına göre, başlıca üç grupta (kategoride) ele alınabilirler:

1. Doğal çevre (fizikî çevre) fenomen ve süreçleri,
2. Beşerî çevre fenomen ve süreçleri,
3. İktisadî (ekonomik) çevre ve süreçleri

Hatırlanacağı üzere beşerî çevre süreçleri, ekonomik süreçleri de içerir. Bu nedenle, ayırımında söz konusu edilen ekonomik çevre olayları, beşerî çevre olayları teriminin kapsamında incelenebilir. Beşerî ve ekonomik fenomenlerin oluşma, gelişme ve şekillenmelerinde, doğal çevre elemanları (toprak, ormanlar, madenler gibi) ile doğal çevre olayları (yağışlar, sıcaklık, rüzgârlar gibi) ortam hazırlamış olmaları bakımından, coğrafya ilminde ve genel olarak insan hayatında büyük önem verilir. Başlıca doğal çevre fenomen ve süreçleri, şu kategorilerde incelenebilirler:

1. Jeomorfolojik fenomen ve süreçler: Örneğin, yeryüzü şekilleri ile bunları oluşturan iç ve dış güçler gibi.
2. Klimatik fenomen ve süreçler: Örneğin sıcaklık, nem ve yağışlar gibi.
3. Hidrografik fenomen ve süreçler: Yeraltı suları, akarsular, göller ve denizler gibi.

Aynı şekilde, beşerî ve iktisadî çevre fenomen ve süreçleri de, büyük bir çeşitlilik gösterirler:

1. Nüfus hareketleri: Örneğin artışı, göçü ve dağılışı gibi.
2. Yerleşme olgu ve süreçleri: Örneğin, geçici yerleşmeler, devamlı yerleşmeler, yerleşme şekilleri, mesken şekilleri gibi
3. İktisadî olgu ve süreçleri: Örneğin tarım (ekip biçme ve hayvan yetiştirme faaliyeti), madencilik, sanayi, ulaşım ve ticaret, turizm aktiviteleri gibi.

Bütün bu fenomen, olgu ve süreçler, coğrafi yeryüzüne bağlı fenomen olgu ve süreçler olup, coğrafya ilmine inceleme konusu oluşturur. Gerçi bu tür konular başka ilimlerinde araştırma konularıdır. Ancak coğrafya ilminde bunlar coğrafi düşüncenin temel araştırma yöntemlerinden olan gezi-gözlem, akıl yürütme ve anket yöntemleri ile başlıca düşünce ilkeleri olan dağılım, bağlantı ve sebep-sonuç ilkeleri dâhilinde incelenirler.

Bu açıklamalar, bizi şöyle bir tanıma da götürebilir: Coğrafya ilmi, *coğrafi yeryüzüne bağlı olayları inceleyen bir bilimdir*.

Coğrafya ilminin konusunu belirlemesi bakımından, şu tanım da dikkat çekicidir: Coğrafya; *coğrafi yeryüzündeki doğal, beşerî ve ekonomik olayları, insanla ilgi kurarak inceleyen bir bilimdir*.

Bu tanım çok önemlidir. Çünkü coğrafya ilminde bilimsel ilgi odağı insan, yani toplumdur, görüşünü vurgular. Zaten, doğrusu da budur. Gerçekten de doğal ve beşerî çevre olayları, hatırlanacağı üzere sadece coğrafya ilminin araştırma konuları değildir. Coğrafyaya komşu ilimler de bu tür bilimsel konuları inceler. Ancak bunlar coğrafya ilminde, insanın sosyal ve ekonomik faaliyetlerini kolaylaştırmaları, ya da güçleştirmeleri ölçüsünde incelenirler. Bu nedenle de coğrafya ilminin ilgi odağı insandır veya coğrafi görüşün ağırlık merkezinde insan (toplum) vardır tezi, coğrafya tezleri arasında, en rasyonel yaklaşım olarak düşünülmelidir.

1.3 COĞRAFYANIN ÖNEMİ

Gerek ülkemizde ve gerekse diğer ülkelerde, yedisinden yetmişine bütün bireyler, az veya çok, belleklerinde bir coğrafya bilgileri imajı taşırlar. Bu imge (tasarım, hayal), küresel nitelik ve nicelikler de kazanmıştır. Bunda esas rolü, her devletin millî eğitim programlarında, coğrafya öğretim programlarına yer vermiş olması oynar. Hatta, XVIII. yüzyıl sonları, bir diğer ifadeyle sanayi devriminin hemen sonrasında, Batı ülkeleri ve XX. yüzyıl başlarında da Japonya, Çin ve G. Kore gibi Uzak Doğu ülkeleri, çağdaş eğitim sistemleri oluştururlarken; uluslarının tarihi, coğrafyası, dili ve edebiyatı ile ilgili öğretim programlarını, fen derslerini de asla ihmal etmemek kaydıyla, millî eğitim sistemlerinin odak noktası yapmışlardır. Bugün de sistem, daha güçlendirilmiş olarak aynen korunmaktadır. Çünkü onlar çok iyi bilmektedirler ki, *millî dayanışmanın kaynağı*, bu öğretim programı konularında saklıdır. Bunun, ikinci bir yolu yoktur.

Bütün ülkelerin, temel eğitim ve orta öğretim programlarında, coğrafya eğitiminin yer alması, giderek bu ilmi, küresel popüler bir ilim durumuna getirmiştir. Ancak, kuşku yok ki, bu yüksek popüleritenin, daha başka nedenleri de vardır. Coğrafya ilmi araştırmaları, eğitimi, öğretimi ve yayımlarının, hemen her ülkenin yükseköğretim programlarında yer almış bulunması, bu etkenlerin en önemlisidir.

Bu gün bütün ülkelerin yükseköğretim programları arasında, coğrafya programları vardır. Bunlar, ya coğrafya enstitüleri, ya coğrafya bölümleri, ya da farklı program öğrencilerinin, bazı coğrafya bilim alanlarını da okumaları suretiyle örgütlenmiş ve önem kazanmışlardır. Enstitüler ve bölümlerde, coğrafya araştırmaları, yayınlar ve eğitim-öğretim yapılmaktadır. Diğer bazı programlarda okuyan öğrenciler ise, meslek olarak seçtikleri ilmi desteklemesi amacıyla, coğrafya ilminin bazı bilim alanlarını okumaktadırlar. Nitekim; siyasal bilimler öğrencilerine ülkeler coğrafyası, tarih öğrencilerine jeopolitik ve tarihî coğrafya, iktisat öğrencilerine iktisadî coğrafya, turizm öğrencilerine turizm coğrafyası, şehir ve bölge planlaması öğrencilerine yerleşme (iskân) coğrafyası, inşaat mühendisliği öğrencilerine jeomorfoloji, ziraat mühendisliği öğrencilerine klimatoloji ve yine jeomorfoloji okutulması, bunlara birkaç örnektir.

Ayrıca, gerek bizde ve gerekse bu ülkelerin eğitim fakültelerinde; yine orta öğretime coğrafya öğretmeni adayı yetiştiren coğrafya eğitimi anabilim dalları programlarında, yaklaşık %60 ila %70 oranında; ilköğretim ikinci kademeye sosyal bilgiler öğretmeni adayı yetiştiren sosyal bilgiler eğitimi anabilim dalları yaklaşık %30 ila %35 oranında ve sınıf öğretmenliği programlarında ise, %20 ila %25 kredi oranlarında coğrafya eğitimi verilmektedir.

Coğrafya ilmi konuları, çevre-insan etkileşimi ve sonuçları ile oluşan sorunların çözüm yolları şeklinde, üç veya dört bilinmeyenli bir denklem gibi ele alır. Bu ilimde, asla ezberlemek gibi bir eğitim ve öğrenme ilke ya da yöntemi yoktur. Pek çok konusunun eğitimi ve öğretiminde, öğrencilerin hayal gücü ufuklarını, sonuna kadar zorlamak ve işletmek durumundayız. Bu da, yeterli arazi çalışmaları, çok sayıda araç-gereç kullanmakla, yardımcı ve görsel şekillerden sık aralıklarla yararlanmak suretiyle mümkün olabilir.

Gerçi, coğrafya bilmek, dünyayı görmek demektir. Bu ilmin, bir siyasal (politik) gücü vardır. Devlet adamlarına yol göstermesi, kılavuzluk etmesi yanında, aynı zamanda da, milli kültürlerin kaynağı durumundadır. Adına, vatan dediğimiz bir coğrafi ünite olmaksızın, devlet kurulamaz; milli kültürler ve uygarlık eserleri oluşamaz. Bu, vatan diye tanımlanan sınırları belirli ülkenin, yer altı ve yerüstü doğal kaynakları zengin değilse, ya da zengin olduğu halde mevkileri belirlenip işletilmeye açılmamışlarsa; o ülkeyi vatan tutan toplum, müreffeh bir toplum olmaz; ilimde ve fende ileri gidemez.

Ayrıca hatırdan tutmak gerekir ki, vatan sevgisi, duygusu, bir bütün olarak ülke coğrafyası ve bireysel olarak da, onun öznel ve nesnel kaynaklarında saklıdır. Örneğin, nesnel kaynaklardan; dağlarını, platolarını, denizlerini, göllerini, akarsularını, bölgesel yazları-kışları ve baharlarını tanıdıkça; öznel kaynaklarından,